

Bono VRDOLJAK

FRANJEVAČKI SAMOSTAN SV. PETRA I PAVLA NA GORICI KOD LIVNA

- žarište hrvatske kulture i čuvar kulturne baštine -

Franjevački samostan Sv. Petra sa svojom velebnom crkvom Sv. Petra i Pavla na Gorici kod Livna građen je 1854.-1860. i prvi je sagrađeni samostan s građevinskom dozvolom u otomanskoj Bosni. Sve što je do tog vremena bilo kultno ili u službi kulta Katoličke crkve bilo je srušeno ili predano zubu vremena da ga ono samelje i tako nestane.¹

Franjevački samostan Gorica u arhitektonskom smislu je zgrada klasičnog tipa u kojoj su arhitektonske jedinice namijenjene kultu, kulturi, stanovanju, radu i razonodi.² To je bio jedan od razloga da je u njemu smješten novicijat Bosne Srebrene, prostor za stanovanje i rad budućih svećenika-redovnika.

Samostanska crkva

Kad se nađete na Gorici, pred vama je samostanska trobrodna bazilika posvećena kultu. Ona nije župna crkva. Izvana ona mirno i dostojanstveno djeluje. Pročelje kao cjelina svojim razmjerima i odnosima ostavlja fin i otmjen dojam.³ U bazilici je najviše istaknuta arhitektonska ljepota u njezinoj lađi.

¹ Usp. Lovro Karaula, Slovo Cerkveno prigodom prvog svečanog blagoslova nove crkve u bosanskom selu Vidoših rečeno. Zagrebački katolički list, broj 18. Tečaj VIII. od 2. V. 1857. – Alfonzo Bralić, Livno-Gorica, Crkvene povijesne crtice, GJF IV. Sarajevo 1890. br. 3.

² Samostanska crkva, Muzejski prostori, knjižnica stambeni dio s prostorijama za razonodu.

³ Biskup Šunjić obišao je Goricu u gradnji i izjavio da "lipšu od ove u svojoj postavnoj osnovi crkvu u samo glavnih gradovih Italije mogo vidit". Pismo fra Lovre Karaule biskupu Strossmayeru pisano na Gorici 30. X. 1856.

Ona sili posjetitelja da doživi njezinu dinamiku, snagu naprezanja njezinih stupaca i lukova, pa posjetitelja tako gotovo fizički zahvati i potrese. Posjetitelj ima divan osjećaj prostora, širine i visine kako god pogleda. Uz njezinu snagu tu se doživljava nesputanost i sloboda.⁴ Osobno sam ovo primijetio kod posjetitelja u vrijeme posjeta Franjevačkom muzeju i galeriji Gorica.

Samostanski prostori

Na drugom su mjestu prostori samostana, koji su građeni, popravljani, prilagođavani blizu sto pedeset godina, nadamo se da su konačno i dovršeni. Samostan se kao takav približava klasičnom obliku samostana i zajedno s crkvom zatvara unutarnje kvadratično dvorište. Kao građevna jedinica ne ostavlja dobar dojam, no kao čuvar i izvorište hrvatske baštine i kulture nosi u sebi i sa sobom takav pečat da je kroz ovo stoljeće livanjski kraj postao prepoznatljiv po svojoj Gorici na mnogim područjima ljudskog djelovanja.

Samostan živa zajednica

Livanjski samostan Sv. Petra i Pavla na Gorici služi redovničkoj zajednici za normalni život i rad pastvi. Za samostan na Gorici je specifično da se u njemu svake srijede okupe svećenici livanjske regije; tu se vide, rješavaju probleme, dogovaraju se.⁵ S ovog stajališta također je vrlo vrijedna njegova uloga.

Podsjetimo da je u njemu stanovao i radio jedan fra Lovro Karaula (1800.-1875.), najznamenitija osoba livanjskog kraja u 19. stoljeću, čiju ćemo 200-tu obljetnicu rođenja i 125 obljetnicu njegove mučeničke smrti obilježiti ove godine znanstvenim simpozijem. Njegovi su zemni ostaci položeni u samostanskoj crkvi.⁶ Zatim, u samostanu je boravio, radio, te umro, kao žrtva svoga liječničkog zvanja, fra Mijo dr. Sučić, liječnik i prvi kirurg u Bosni i Hercegovini.⁷ U njemu je provodio svoje radne spisateljske dane fra

⁴ Usp. Ignacije Gavran, *Franjevački samostan i crkva na Gorici (VODIČ)*, Livno 1995.

⁵ Usp. *Kroniku samostana*, sv. I. str. 26. "sastadoše se otcí ovoga kotara na dogovor i tu odlučiše". Ili: "i opet se skupe Otcí da odluče". Tako je i danas svake srijede.

⁶ Rodio se u Žiroviću župa Ljubunčić. Od 1828.-1831. tajnik je biskupa Miletića. Vršio je službu župnika, dekana, gvardijana, kustosa Bosne Srebrene i generalnog profesora teologije u Fojnici. Kao župnika u Ljubunčiću 20. VII. 1875. Turci su ga udavili.

⁷ Fra Mijo Sučić rodio se u Livnu 1820. Završio je teologiju u Veneciji, a medicinu i kirurgiju na medicinskom fakultetu u Padovi (Italija). Koncem veljače išao je u Šuicu pomoći jednoj muslimanskoj ženi pri porodu. Vraćajući se po nevremenu dobio je upalu pluća i umro III. 1865. na Gorici.

Eugen Matić – Narcis Jenko⁸ i napisao romane *Obitelj Hrvoja Vukčića Hrvatinića*, *Spiritus procellarum* i druge. U njemu je radio i dočekaio duboku starost slikar amater, ljubitelj sakupljač i čuvar kulturne baštine fra Anđeo dr. Kaić.⁹ U njemu je sa svojom ženom Štefom, književnicom, više od 15 godina živio i stvarao svoja umjetnička djela akademski slikar Gabrijel Jurkić.¹⁰

Samostan – galerija

U prostranim i svijetlim trjemovima, samostanskoj blagovaonici, zajedničkoj društvenoj sobi i samostanu su izložena djela starih i suvremenih majstora. Stalni likovni postav Gabrijela Jurkića¹¹ u djelu samostana ponovno je otvaranje vrata kulturi, ljepoti i uljudnosti Livna. Naime, kao što Gabrijel Jurkić zauzima izdvojeno mjesto u modernoj hrvatskoj umjetnosti svojom pionirskom ulogom, osobnošću i kontinuitetom stvaranja, tako i u samostanu na Gorici, u kom je našao svoje utočište i otvorio atelje, slikarsku radionicu od 1955. do 1974. godine. Gabrijel je to zaslužio. Njegova blaga priroda nije prihvatila strastvenost i borbenost svojih suvremenika. Njemu su bile strane revolucionarne ideje i rušilački postupci, sajamska graja, pomodne afektacije. Postati dio toga prevratničkog pokreta značilo bi izdaju vlastite darovitosti i zamučenje njezinih izvora.¹² Gabrijelovi portreti, šume i proplanci, snjegovi i planine, cvjetne livade, stada ovaca i pastirice, doline i potoci, godišnja doba, svjetla i sutoni livanjskog zavičaja, samo jednim dijelom potvrđuju da u Franjevačkom samostanu Gorici treba vidjeti izvor hrvatske umjetnosti na prostorima današnje Bosne i Hercegovine

Samostanska knjižnica

Općenito se laže da su knjige, pismena građa – arhivi ogledalo i znak kulture jednog naroda. Zamislite da franjevački samostan Gorica u svojoj

⁸ Rodio se u Livnu 1889. a preminuo na Gorici 1918. Bio je izvrstan feljtonist. Roman *Obitelj vojvode Hrvoja...* doživio je dva izdanja.

⁹ Rođen je u Livnu 1894. a umro na Gorici 1983. god. Bio je profesor u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom. Predavao je likovno obrazovanje, latinski i njemački jezik. Vršio je službe župnika, gvardijana i provincijala Bosne Srebrene.

¹⁰ Rodio se u Livnu 1886. Završio je bečku Likovnu akademiju u klasi Aloisa Deluge, pohađao specijalku Kazimira Pochwalskog i izučavao segment "Studij bosanske historije". Živio je Sarajevu do 1955. kad se povukao iz javnosti i preselio u Franjevački samostan na Gorici u Livnu. Slikati prestaje 1966. god. zbog slabljenja vida. Umro je 1974. god. na Gorici.

¹¹ Gabrijel Jurkić, Livno 1995. Predgovor katalogu Josip Depolo.

¹² Usp. Isto.

knjižnici, koju smo razdijelili na staru i novu, ima fundus preko 40.000 naslova. Fundusu knjiga treba pribrojiti bogatu periodiku i raznovrsne stručne časopise. U prostorijama knjižnice su kroz njezine knjige prisutna stoljeća, ona je naime starija čak i od samostana. Stara knjižnica (1500.-1850.) raspolaže s blizu četiri tisuće naslova. Zastupljenost je djela raznolika: filozofska, teološka, pravna, povijesna, sv. Oci – patristika i druga djela, dok su u novoj suvremenoj knjižnici zastupljena su sva područja ljudske misaone djelatnosti.

Knjižnica ima svoje prostore – naravno u sklopu samostana. Sad se vrši stručna obrada knjiga. Knjižnica je otvorena, javna. Osim samostanskog osoblja i građana Livna njome se služe studenti sa sveučilišta u Mostaru, Splitu, Zadru, Zagrebu.

Muzejske zbirke

Mnogi ne mogu shvatiti, i mnogima to ne ide u glavu, da je franjevački samostan odvojio jednu trećinu svojih prostora, te kompleks gospodarskih zgrada za muzej i galeriju. Uz to je Franjevačkom muzeju i Galeriji Gorica, sada javnoj ustanovi,¹³ samostan prepustio svu kulturnu baštinu i svoju i hrvatskog naroda koju je stoljećima sabirao, štitio, čuvao od uništenja da bude pristupačna našem čovjeku, da mu bude učiteljica i da ga poučava kako je on tu prisutan i svoj na svojim prostorima. Time je Franjevački muzej i galerija Gorica poticaj svima nama za stvaranje bolje budućnosti. Dakle, samostan je dao i sebe i dušu svoju našem čovjeku, samo da bi mu otvorio oči kako bi vidio ono što je bio, što je sada i što treba biti sutra.

Upravo ovome trebaju poslužiti bogate muzejske zbirke s kojima muzej raspolaže. Tako na primjer: arheološka zbirka koja ovih dana čeka svoj stalni postav.¹⁴ Potom sakralna zbirka još uvijek nesređena s obiljem zlatnih, srebrenih umjetničkih predmeta s područja Livna i srednje Bosne; djela su to naših majstora što plijene oči posjetitelja. Tu će biti etnografska zbirka u kojoj je kolekcija narodnih nošnji, uporabnih predmeta i svega što je vezano za duhovnu i materijalnu kulturu livanjske regije. Etnografska kolekcija sad je u sanducima i kutijama te čeka bolje dane, izgradnju novih prostora.

¹³ Općinsko vijeće Livna i Franjevački samostan Sv. Petra i Pavla na Gorici ugovorom su osnovali Franjevački muzej i galeriju Gorica. Muzej je registriran kao ustanova na Višem županijskom sudu u Livnu.

¹⁴ Ovih dana pojavit će se iz tiska Katalog arheološke zbirke Franjevačkog muzeja i galerije Gorica u nakladi Hrvatskog arheološkog muzeja u Splitu i Franjevačkog muzeja i galerija Gorica u Livnu.

Daleko bi nas odvelo kad bismo ovdje nabrajali samo kapitalna djela koja se nalaze u muzeju, a kamoli sve drugo. Pa ipak, reda radi, spomenut ću samo jedan budući eksponat u arheološkoj zbirci. Riječ je o ostacima iz ilirskoga tumulusa s kupreške visoravni, što ga je iskopao i ispitaio pok. prof. Alojzije Benac.¹⁵ Veliki komad vunenog platna, plaznica saonika, muminizirani čovjek s kompletnim mrtvačkim sandukom, sve staro preko 3.500 godina. Kad bi to imali Nijemci, Englezi ili Amerikanci, napravili bi mu mauzolej, a mi smo ga bili izložili u običnoj kavani. Sičan je slučaj bio i s kamenim rimskim spomenicima zabetoniranim pred devastiranom zgradom u Glamoču.¹⁶

Samostan izvor prosvjetiteljstva

Franjevački samostan na Gorici – uz primarnu svrhu njegovanja duha molitve i svećeničkog djelovanja – bio je, i jest, a vjerujemo da će i ubuduće biti istinski čuvar kulturne baštine hrvatskog naroda, izvorište i rasadnik kulture i pismenosti na našim prostorima. Jer, Franjevački samostan Sv. Petra i Pavla na Gorici ne samo da čuva tradiciju nego nju živi.

Tako je prije 150 godina, točnije godine 1848. “na mig” fra Lovre Karaule fra Marko Miličević, kapelan u Livnu, uz dušobrižničku službu u staroj crkvi postao prosvjetni djelatnik te počeo učiti djecu čitati, pisati, računati i vjeronauk.¹⁷ On je prvi učitelj i to je prva škola Hrvata katolika u livanjskom kraju. Ulogu su učitelja, od Starješinstva imenovani kao “dičinji učitelji”, vršili fra Frano Ćurić,¹⁸ fra Lovro Vucić¹⁹ fra Nikola Franić,²⁰ fra Frano Grabovac,²¹ fra Anđeo Ćurić²² i drugi.

Samostan je Gorica postao i bio škola, jer su franjevci bili svjesni da “jedan samostan bez klerika (đaka) jest pećina i pustoš, bez ugleda i discipline i reputacije”.²³ Zato je, dok je 1858. godine samostan bio dovršen,

¹⁵ Alojzije Benac, prof. Izvršio arheološka iskopavanja na Suhopolju kod Kupresa.

¹⁶ Dopis od 25. X. 1999. općinskog načelnika u Glamoču kojim se daje odobrenje da se rimski kameni spomenici izvade iz betona, očiste i sačuvaju. Arhiv Franjevačkog muzeja i galerija Gorica, D-44/1999. Spomenici su izvađeni i prebačeni u Franjevački muzej i galeriju Gorica.

¹⁷ Kronika samostana sv. I. str. 3.

¹⁸ Učitelj je god. 1854.-1855. Ljeti on drži nastavu u staroj crkvi, a zimi u iznajmljenoj kući Joze Sučića u Dolića ulici. Bilo je 60, pa 54 i 67 učenika.

¹⁹ Fra Lovro je učitelj 1856. i ima 73 učenika.

²⁰ Schematismus Missionariae provinciae Bosnae Argentine pro Anno 1864., str. 63.

²¹ Kronika samostana, sv. I. str. 134.

²² Rodio se u Grabovici 1839., umro na Gorici 1917. Vršio je dužnosti “dičinjeg učitelja, župnika, gvardijana i provincijala. Bio je vodeća ličnost u Bosni više od četrdeset godina. Tripud je imao susret s austrijskim carem Franjom Josipom I. Tripud je odlikovan.

²³ Kronika samostana, sv. I. str. 118.

Starješinstvo Bosne Srebrene u njemu otvorilo Studium philosophicum, a kad su fratri uselili u novi samostan, s njima su se uselili i đaci fojničkog distrikta sa svojim učiteljima “lekturima”.²⁴

Godine 1889. u samostan su došli i klerici I., II., III. i IV. godišta filozofije i teologije; njih 21 – među kojima je bilo i 9 albaneza – s tri profesora;²⁵ danas bismo rekli: bila je to međunarodna teologija. Od 1903. godine do 1909. u samostanu je teologija Bosne Srebrene s profesorima i studentima. Godine 1909.²⁶ Teologija se preselila u samostan sv. Ante u Sarajevu. A od godine 1930.-1942. u samostanu je bio novicijat Bosne Srebrene, da bi se 1997. ponovno povratio na Goricu u Livno. Od II. svjetskog rata do Domovinskog Gorica je bila druga “prava” škola gdje su se stjecala dopunska znanja.

Samostan izvor nacionalne svijesti

Počevši posebno od četrdesetih godina 19. stoljeća iz samostana se u livanjskom kraju razvija svijest hrvatstva, koja je inače u Bosni bila uvijek prisutna.²⁷ Širi se hrvatsko ime kao nacionalno, a ne vjersko kao kod Srba.²⁸ U samostan i u Livno potajno dolaze hrvatske novine, zadarski “Narodni list” i zagrebački “Obzor”.²⁹ Posebno se prate zbivanja u Hrvatskoj i Dalmaciji, pogotovo borbe Hrvata s Mađarima u Saboru i s Talijanima u Dalmaciji.³⁰ U vrijeme ustanka 1875.-1878. u livanjskom kraju hrvatski ustanici, kojima je bio na čelu fra Stipo Krešić, vojvoda, nose hrvatsku zastavu, a na sastanku u Crnim potocima kod Grahova traže da uz srpsku bude i hrvatska zastava.³¹ Na skupovima kao što su tjelovske procesije djeca

²⁴ Isto, str. 16.

²⁵ Kronika samostana, sv. I. str. 60.

²⁶ Isto, str. 134.

²⁷ Fra Nikola Lašvanin je “hrvaćanin”. God. 1877. molbu katolika potpisali svi svećenici livanjskog i ranskog samostana da se Bosna pripoji Austro-Ugarskoj, odnosno Hrvatskoj. Djeca su u školama pjevala: “Oj Iliri, oj Hrvati, mi smo braća hrvatskog roda”. Pavo Jazvo, građanin, dobro je poznao turski jezik, a učio ga je kod Derviša ef. Krivića. Jazvo je pričao, a Stipo Marković zabilježio: “Kad bi trebalo prevesti neki pojam, znao je reći: Ja ti to ne mogu rvački protumačiti”.

²⁸ Zabilješke kod Stipe Markovića, učitelja, Arhiv franjevačkog samostana Gorica. Prema: Zovko, Hrvatsvo Herceg-Bosne sv. I. i II.

²⁹ Kronika samostana, sv. I. str. 24. Samostan je, kao i neki oci u samostanu, primao novine. 1873. došla je zabrana iz Sarajeva. Poslije zabrane s novinama se krijumčarilo, te je vlast preko špijuna dolazila do novina; sve je slano u Sarajevo kao dokazni materijal rada protiv vlasti. Fratri su se uz pomoć fra Grge Martića izvukli, dok je Stipuka Tadić, građanin, morao po najvećem nevremenu ići u Travnik na salušanje.

³⁰ Stipo Marković, Zabilješke, posebni fascikl u Arhivu franjevačkog samostana Gorica.

³¹ Isto.

u rukama nose hrvatske zastavice. Đaci na Gorici pod ravnanjem fra Augustina Čengića 1891. god. na poklade izvode dramu "Pad Bosne ili Stjepan Tomašević posljednji kralj".³² Za poklade godine 1982. bogoslovi s livanjskom mladeži priredili su dvije predstave, "Krsto Frankopan" i komediju "Šubara i Šaćurica".³³ Kod prve je izvedbe bilo prisutno oko 400 osoba.³⁴ U crkvi se održavaju koncerti na orguljama.³⁵ Uz potporu gvardijana i župnika fra Anđela Čurića i vrsnu dirigentsku palicu fra Augustina Čengića, Hrvatsko glazbeno pjevačko društvo Dinara izvodi koncerte i zborni pjeva u crkvi za glavne svetkovine, dok se osnivaju društva, kao npr. Opća kavana, kojoj je bila svrha odvratiti livanjsku mladež nedjeljama i svetkovinama od besposličarenja, a zabavit je pjesmom, čitanjem novina i knjiga.³⁶

Znamenitiji kulturni djelatnici

U samostanskoj zajednici djelovali su ne samo dušobrižnici nego kulturni i prosvjetni radnici, književnici i umjetnici. Tako je djelovao fra Filip Kunić,³⁷ koji je u društvu I. F. Jukića radio na književnom polju. Izdao je slovnice latinskog jezika. Cijenio ga je J. J. Strossmayer i književnici njegova vremena. Fra Filip Pašalić (1870.-1936.) završio je u Beču slavistiku; priredio novi glagoljski misal.³⁸ Fra Eugen Matić (Narcis Jenko), čovjek široke kulture, na Gorici piše svoje romane *Spiritus procellarum*, *Obitelj vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića*, njegove pripovijetke *Razlomci* priredio je i izdao Petar Grgec. Inače je bio prvi urednik Glasnika sv. Ante i osnivač Biserja sv. Ante, itd. i itd.

Fra Anđeo Čurić (1839.-1917.) je vjerni nasljednik fra Lovre Karaule, prosvjetitelja i mučenika. On je pomagao prosvjetni rad, hrvatska prosvjetna društva. Gdje god je bio pozvan, što je i želio da bude, rado je svagdje ili stupio na čelo ili bio među prvima, kako u radu tako i u prinosima. On je pomagao i Hrvatsko društvo za potpomaganje đaka u Mostaru, podružnicu Napredak, Hrvatsku banku, Hrvatsku seljačku zadrugu, Hrvatsko katoličko

³² Kronika samostana, sv. I. str. 67-68. Tako je bila dobro pripremljena i izvedena, da su je morali i sutradan ponoviti.

³³ Kronika samostana, sv. I. str. 74.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto, str. 69.

³⁶ Kronika samostana, sv. I. str. 68-69. Kroničar fra Anđeo Čurić, tada i gvardijan piše: "Da se unaprijedi kulturni a najviše moralni napredak Livanjskih kat, nastojanjem o gvardijana i... otvori se ovoga mjeseca u Livnu opća kavana..."

³⁷ Kronika samostana, sv. I. str. 17.

³⁸ Materijal glagoljskog misala s korekturama Pašalića nalazi se u AFS Gorica.

zanatlijsko društvo, Hrvatsku narodnu zajednicu. Nekima je bio i u najtežim vremenima na čelu. Nije pisao, ali svuda je bio prisutan, što se vidi iz njegove svestrane *Kronike samostana*, koju je jedno vrijeme on pisao. Može se reći da je bio politički i prosvjetiteljski vođa; bio je mecena trgovcima, poduzetnicima, težacima, školama. Bio je graditelj sjemeništa u Visokom i prvi predsjednik velikoga kulturnog događaja u Mostaru, osnivanja prve hrvatske tiskare u Mostaru, koja je počela izdavati hrvatski list "Osvit".³⁹

Ovomu nadodajmo i to da su svi "šepavi" đaci kako u vrijeme nastave tako i preko ljetnih praznika nalazili sigurno uporište kod fra Andela Kaića i fra Mladena Brčića u svim predmetima, posebno u stranim jezicima, a kod fra Ante Perkovića u matematici i fizici. Katkad je to sličilo pravoj dopunskoj školi.

Zaključak

Nemoguće je nekim ljudskim mjerilima mjeriti i obuhvatiti kulturno prosvjetni rad samostana na Gorici kroz 150 godina od kada samostan postoji i u njemu živi franjevačka zajednica. Ali iz ovoga što je rečeno, pa makar nepotpuno i šturo prikazano, može se nazrijevati njegov doprinos u zaštiti i predstavljanju kulturne baštine i razvoju hrvatske svijesti našeg čovjeka. Mirne duše, i to s punom odgovornošću, možemo tvrditi da je Franjevački samostan na Gorici pokraj Livna bio istinsko žarište kulture hrvatskog naroda na livanjskim prostorima, da je na ovom području i danas sigurni čuvar kulturne baštine hrvatskog naroda.

³⁹ Usp. *Kronika samostana*, sv. I. passim. - i *Zabilješke Stipe Markovića o fra Andelu*, na temelju Nekrologa fra Bonifacija Vidovića.